

УДК [37.036:78] – 057.874 (045)

Ольга Морозова, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Статтю присвячено аналізу проблеми розвитку музичних здібностей учнів. Проаналізовано тлумачення поняття “музичні здібності”, розглянуто їх психолого-педагогічну характеристику та структуру; подано історію і розкрито напрями вивчення цієї проблеми в психології та педагогіці.

Ключові слова: музичні здібності, діяльність, музичність.

Літ. 10.

Ольга Морозова, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры теории и методики музыкального искусства
Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧЕНИКОВ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Статья посвящена анализу проблемы развития музыкальных способностей учеников. Проанализировано толкование понятия “музыкальные способности”, рассмотрена их психолого-педагогическая характеристика и структура; представлена история и раскрыты направления изучения этой проблемы в психологии и педагогике.

Ключевые слова: музыкальные способности, деятельность, музыкальность.

Olga Morozova, Ph.D. (Pedagogic),
Docent of Theory and Methods of Musical Art
Khmelnitsk Humanitarian and Pedagogical Academy

DEVELOPMENT OF MUSICAL SKILLS OF STUDENTS AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article is dedicated to the analysis of the problem of students musical skills development. The definition of the term “musical skills” has been analyzed, psychological and pedagogical characteristics and structure of musical skills have been scrutinized, history and directions of this problem research in psychology and pedagogy have been shown.

Keywords: musical skills, activity, musicality.

Постановка проблеми. Початок ХХ-го століття в освіті України ознаменувався прийняттям Державного стандарту початкової загальної освіти, який поставив завдання сприяти розвитку особистісно-оціночного ставлення до мистецтва, художньо-творчих здібностей, здатності до сприйняття, розуміння і творення художніх образів, потреби в духовному самовираженні. Важлива роль у вирішенні цих завдань належить музичному мистецтву. Унікальні можливості цілеспрямованого введення дітей у художньо-естетичний простір культури, формування їхніх ціннісних орієнтацій і творчих здібностей має музичне мистецтво.

У зв'язку з цим перед музичною педагогікою постає багато проблем, серед яких однією з найактуальніших є розвиток музичних здібностей учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку музичних здібностей багатогранна і різнопланова. На перший погляд

вона має суто психологічний характер, однак досліджується у різних аспектах: філософському, соціологічному, психологічному, музикознавчому, педагогічному.

У філософському – розглядається крізь призму загальних закономірностей перетворювальної діяльності людини (Б. Андреев, С. Буров); у соціологічному – визначається зумовленість музичних здібностей належністю людей до певних соціальних груп (А. Сохор); психологи вивчають ідеальні утворення, які визначають здібності до музичної діяльності (С. Науменко, Б. Теплов); у музикознавчому аспекті досліджуються механізми впливу музики на людей у зв'язку з їх психологічною організацією (Б. Асаф'єв, Б. Яворський).

На перетині зазначених підходів знаходяться педагогічні дослідження музичних здібностей, адже вища музична освіта безпосередньо пов'язана з пошуком шляхів і методів формування

й розвитку здібностей у підлітків (В. Верховинець, Н. Ветлугіна, Л. Горюнова, К. Гофман, Е. Жак-Далькроз, Д. Кабалевський, З. Кодай, М. Леонтович, Ф. Лисек; М. Монтессорі, К. Орф, В. Остроменський, К. Стеценко, Ш. Судзукі, Б. Трічков та інші).

Мета статті. Висвітлити сутність поняття “музичні здібності” та проблему їх розвитку в процесі музичної підготовки учнів.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку музичних здібностей – одна з центральних в музичній психології. Дослідники розглядають важливі теоретичні питання природи музичності та музичних здібностей, співвідношення в них біологічного та соціального, структури онто- та філогенезу музичності, можливостей і шляхів розвитку її окремих музичних здібностей [3, 26].

Проблема розвитку здібностей стосується не тільки їхньої природи, структури, діагностики, а й механізмів розвитку. Так само різноманітні й погляди науковців на цю проблему. Одні вважають, що здібності – це прижиттєві утворення, які формуються на основі вроджених задатків, інші – що вони є вродженими властивостями індивіда. Розвиваючи основні положення психолого-педагогічної науки, вчені неодноразово звертаються до проблеми формування музичних здібностей.

Психологічні проблеми музичності та окремих музичних здібностей досить детально вивчають у вітчизняній та зарубіжній науці. Є. Назайкінський пов’язує виникнення музичної психології як науки з появою праці Г. Гельмгольца “Вчення про слухові відчуття як фізіологічна основа теорії музики” (1863), в якій аналізується механізм звуковисотного, динамічного та тембрального слуху. Сама ця праця відкрила цілий напрям музичної психології, який досліджує функції та механізми музичного слуху та музичності [4, 27].

Одним із перших західних учених, який сформулював теорію “єдиної музичності”, що не зводиться до суми окремих здібностей і не піддається аналізу, був Г. Ревеш. Він вважав, що музичність включає в себе здатність естетично переживати музику, глибоко розуміти форму і побудову музичної фрази, відчувати стиль.

Однією з вітчизняних праць, яку можна віднести до пізнання музичних здібностей, є стаття М. Римського-Корсакова “Про музичну освіту”, в якій музичні здібності поділяються на дві групи: технічні як здібності до певного виду музичної діяльності (гра на музичних інструментах, спів тощо) і слухові (музичний слух). Слухові здібності у свою чергу поділяються на елементарні (гармонійний слух та чуття ритму) та вищі, які вважаються похідними від елементарних [5, 27].

Сучасна психологія розглядає здібності як індивідуально-психологічні особливості людини, від яких залежить успішне засвоєння знань, умінь і навичок, але які до них не зводяться.

У психологічному розумінні здібності це індивідуально-психологічні особливості, які є умовою успішного виконання певної продуктивної діяльності. Здібності виявляються у процесі оволодіння цією діяльністю, у тому, наскільки індивід за інших рівних умов швидко і ґрунтовно, легко і міцно опановує способи її організації та виконання [6, 381].

Сучасний дослідник музичної педагогіки О. Ростовський зазначає, що здібність – це стійка індивідуальна властивість індивіда, яка є передумовою успішного виконання певного виду діяльності. Виділяють загальні здібності, які певним чином виявляються в усіх видах людської діяльності, і спеціальні, що відповідають вужчому колу вимог конкретної діяльності [7, 594].

Під загальними здібностями розуміють таку систему індивідуально-вольових властивостей особистості, яка забезпечує відносну легкість і продуктивність в оволодінні знаннями й здійсненні різних видів діяльності. Загальні здібності є наслідком як багатого природного дарування, так і всебічного розвитку особистості.

Під спеціальними здібностями розуміють такий комплекс властивостей особистості, який допомагає досягти високих результатів у спеціальній галузі діяльності, наприклад, літературній, образотворчій, музичній, сценічній. До спеціальних здібностей слід віднести здібності практичної діяльності, а саме: конструктивно-технічні, організаторські, педагогічні та інші здібності.

Слід зазначити, що окрім двох великих груп здібностей, існують так звані підгрупи. Це такі здібності як літературні, математичні, інтелектуальні тощо. У психологічному словнику автори висловлюють думку щодо двох рівнів розвитку здібностей. Вони вирізняють репродуктивний і творчий рівні. Людина, що знаходиться на першому (репродуктивному) рівні, має високу здатність уміння вести діяльність і здійснювати її за запропонованим зразком відповідно до запропонованої ідеї. На другому рівні розвитку здібностей – творчому, людина може створювати щось нове, оригінальне, у процесі діяльності вона “переходить” з одного рівня на інший. Відповідно змінюється і структура її здібностей. Як відомо, навіть дуже обдаровані люди починали із наслідування, а лише згодом у міру надбання досвіду, виявляли творчість [6].

Здібності людини – це внутрішні умови її розвитку, що, як і інші внутрішні умови,

формується під впливом зовнішніх умов у процесі життєдіяльності людини. Людина успадковує не готові здібності, а тільки їх задатки, тобто генетично зумовлені потенції розвитку анатомо-фізіологічних та психічних особливостей. За певних соціальних умов і сприятливих чинників задатки перетворюються на здібності шляхом формування відповідної нейродинамічної організації. Здібності завжди виявляються у єдності з набутими знаннями та вміннями, однак вони не зводяться до них: відмінності за здібностями виявляються в неоднаковості зусиль, потрібних для набуття відповідних знань і вмінь, у різних рівнях їх засвоєння та особливостях використання [7, 206].

Музичні здібності належать до спеціальних, тобто таких, які забезпечують успішність занять саме музичною діяльністю і визначаються природою самої музики.

Здібності являють собою синтез певних якостей і властивостей особливості, її активно-позитивного ставлення до обраної діяльності. Таким чином, підвищена реакція на музичні враження породжує схильність до слухання музики та її виконання, поступово переростаючи у стійку потребу до занять музикою. Діалектичний зв'язок між здібностями та діяльністю виявляється у тому, що в різних ситуаціях первинним по відношенню до діяльності є схильність до музики та вияв означених природних якостей або їх комплексів. Діяльність є основною формою і головною причиною формування здібностей. Отже, ареною формування музичних здібностей та їх творчого вияву є практична діяльність, що є процесом, а здібності – потенціалом особистості.

Серед праць, присвячених проблемі розвитку музичності та музичних здібностей, особливе місце належить праці Б. Теплова “Психологія музичних здібностей”. У ній автор по-новому розглядає зазначену вище проблему. Поряд із поняттям “музичність” він вводить категорію музичної обдарованості людини, в яку включає як загальні моменти, притаманні багатьом видам діяльності, так і спеціальні, необхідні для занять музичною діяльністю.

Музичність Б. Теплов визначає як якісно своєрідне поєднання спеціальних музичних здібностей, а саме: чуття музичного ритму, чуття ладу та музично-слухові уявлення, від яких залежить успішність музичної діяльності. Музичність він вводить у поняття музичної обдарованості як обов'язковий її компонент. Водночас автор вказує на те, що кожна музично обдарована людина завжди музична, але не кожна музична людина буває музично обдарованою [9].

Аналізуючи поняття “здібності”, Б. Теплов виходив із трьох положень: 1) здібності – це такі індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої; 2) під здібностями слід розуміти не будь-які індивідуальні особливості, а тільки провідні для успішного виконання тієї чи іншої діяльності; 3) здібності не зводяться до вмінь і навичок – вони тільки сприяють їх розвитку. Основним у концепції науковця є твердження про те, що здібності не тільки виявляються, а й розвиваються в діяльності. Розвиток їх виникає тільки у процесі виховання і навчання [9, 20].

Зважаючи на те, що музичні здібності спираються на низку більш загальних особливостей пізнавальної, вольової і емоційної сфер особливості, піклування про розвиток цих здібностей має передбачати і турботу про розвиток таких більш загальних властивостей як мислення, уявлення, воля, почуття та ін. Не можна музично розвинути дитину, якщо не виробити у неї уважність, здатність зосереджуватися на об'єкті діяльності, не відволікатися на зовнішні подразники. Необхідно також розвивати працездатність дитини, розвивати у неї уміння долати труднощі.

Одна із ознак музично обдарованих дітей – глибокий інтерес до музики, готовність слухати її, співати, грати на музичних інструментах. Формування стійкого інтересу до музики – важлива передумова розвитку музичних здібностей.

К. Тарасова, яка досліджувала онтогенез комплексу музичності, дійшла висновку про існування загальних і окремих музичних здібностей, які “відповідають” за розвиток художнього музичного образу. До загальних музичних здібностей вона відносить ті, що є необхідними для розвитку образу у будь-якому виді музичної діяльності; до окремих – ті, які потрібні для розв'язання цього завдання лише в окремих її видах. Прикладом, абсолютний активний слух не є обов'язковим компонентом музичності, оскільки для сприймання і відтворення музики достатньо відносного музичного слуху. Але в композиторській та диригентській діяльності абсолютний активний слух відіграє дуже важливу роль. До таких окремих здібностей дослідниця відносить і інші сенсорні, моторні та сенсомоторні виконавські здібності.

Структуру загальних музичних здібностей дослідниця подає як утворення з двох підструктур: 1) емоціональність відгуку на музику; 2) пізнавальні музичні здібності – сенсорні (мелодійні, тембральні, динамічні та гармонічні компоненти

музичного слуху, чуття ритму), інтелектуальне музичне мислення в єдності його репродуктивного та продуктивного компонентів, музична уява і музична пам'ять [4, 45].

Як зазначає Н. Ветлугіна, у різних видах діяльності музичні здібності виявляються неоднаково. Наприклад, для співу – як виконання, так і творчості – найбільше значення має здатність розрізняти ладовисотні співвідношення. Розвивається ладовий слух і в сприйнятті та пізнанні музики під час її слухання. Ритмічний слух особливо успішно розвивається, коли він спирається на моторні відчуття. І це зрозуміло, адже марширування, біг, оплески, на думку Н. Ветлугіної, чудово моделюють найпростіші ритмічні малюнки [2].

Г. Ципін, виділяючи комплекс спеціальних здібностей майбутнього музиканта, виділяє серед них такі: музичний слух (звуквисотний, мелодійний, поліфонічний, тембро-динамічний, внутрішній), ритмічне відчуття, пам'ять, рухомоторні здібності та музичне мислення [10].

Б. Теплов дає аргументовану і диференційовану характеристику основних музичних здібностей, а саме: ладове відчуття або емоційно-перцептивний компонент музичного слуху; здатність до слухового уявлення або слуховий репродуктивний компонент музичного слуху; музично-ритмічне відчуття [9].

Спираючись на дослідження С. Савшинського, можна виділити окрему групу здібностей: художньої якості (зворушливість, змістовність, артистичність, емоційність); технічні (віртуозність, точність гри); естетичні (темброве багатство звучання, нюансування) [8, 73].

А. Баренбойм виділяє такі музичні здібності як музичний ритм і звуквисотний слух, включаючи до останнього – мелодійний, гармонійний і поліфонічний. Великого значення він надає внутрішньому слухові, який трактує у вузькому і широкому значенні, наголошуючи, що під внутрішнім слухом у вузькому значенні ми розуміємо здатність уявляти ритмічну і звуквисотну тканину музичного твору без зовнішнього його звучання, а в широкому значенні слухове уявлення розуміється як здатність внутрішньо чути художній образ твору, власне чути не просто мелодико-гармонійну і ритмічну структуру, а виконавську – творчо досягнути музичну тканину твору [1, 188].

Вітчизняна педагогіка стверджує, що немає людей ні до чого не здатних. Але здібності можна розвивати, недорозвинута, або згасити. На наш погляд, найефективніший шлях розвитку індивідуальних музичних здібностей – долучення

дітей до продуктивної музично-творчої діяльності на заняттях.

Спираючись на сучасну наукову та методичну літературу, ми виділили такі основні компоненти музичних здібностей: музичний слух (мелодійний, гармонійний, абсолютно активний, абсолютно пасивний та відносний слух), чуття ритму.

У процесі набуття соціального досвіду та розвитку музичних здібностей у дітей формується інтерес і схильність до музичного мистецтва, виникає емоційна чутливість, потреба і прагнення до активної творчої діяльності.

Висновки. Отже, розвиток музичних здібностей дітей є важливою проблемою музичної педагогіки й одним з її головних пріоритетів. Залучення учнів до активної музично-виконавської, творчої діяльності, розвитку художньо-образної уяви, організації різноманітної художньо-змістової та емоційно-наповненої діяльності на заняттях розвиває їхні здібності, активізує їхню емоційну сферу, сприяє вивільненню фантазії, музично-творчому самовиявленню та самоствердженню.

1. Баренбойм Л.А. *За полвека: [статті, очерки, матеріали]* / Л.А. Баренбойм. – Л.: Сов. композитор, 1989. – 368 с.

2. Ветлугіна Н.А. *Музыкальное развитие ребенка* / Н.А. Ветлугіна. – М.: Педагогіка, 1991. – 225 с.

3. Науменко С.Л. *Основи вікової музичної психології: [навч. посібник]* / С.Л. Науменко. – К.: КДПІ, 1995. – 103 с.

4. Науменко С.Л. *Психологія музичності та її формування у молодших школярів: [навч. посібник]*. – К.: КДПІ, 1991. – 160 с.

5. Науменко С.Л. *Психолого-педагогічні умови формування музичності у шестилітніх дітей* / С.Л. Науменко. – К.: КДПІ, 1991. – 51 с.

6. *Психологія: [словарь]*; под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – [2-е изд.]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

7. Ростовський О.Я. *Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. посібник* / О.Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2011. – 640 с.

8. Савшинский С.И. *Работа пианиста над техникой* / С.И. Савшинский. – Л.: Музыка, 1968. – 108 с.

9. Теплов Б.М. *Психология музыкальных способностей* / Теплов Борис Михайлович; *Ин-т психологии*. – М.: Наука, 2003. – 377 с.

10. Цыпин Г. *Обучение игре на фортепиано* / Г. Цыпин. – М.: Просвещение, 1984. – 174 с.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2013